

DERLEME MAKALESİ/REVIEW ARTICLE

İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEMDE KUZEYDOĞU SURİYE'DEKİ AŞİRETLERİN YURTTLARINA VE TOPRAKLA İLİŞKİLERİNE DAİR GENEL GÖZLEMLER

GENERAL OBSERVATIONS ON THE HOMELANDS OF TRIBES IN NORTHEASTERN SYRIA AND THEIR RELATIONS WITH THE LAND IN THE INTERWAR PERIOD*

Fatih Turgay ELDEM**

Öz: Makalenin ilk bölümünde İngiliz, Fransız ve Arap kaynaklarına dayanarak iki savaş arası dönemde Arap, Çeçen ve Kürt aşiretlerin Kuzeydoğu Suriye'deki yurtları haritalar üzerinde tesbit edilmiş ve aşiretler ve liderleri hakkında kısa bilgi verilmiştir. Makalede bahsi geçen aşiretler Miran, Hasinan, Aliyan, Aşiti, Pınar Ali, Dakori, Mir Sinan, Milliye, Kiki, Şammar (Hursa ve Zor), Tay, Şarabi, Milli, Heverki, Çeçen ve İnguş aşiretleridir. Son bölümde de aşiretlerin toprakla ilişkileri üzerinde genel olarak durulmuştur. Kuzeydoğu Suriye'de ortakçılığın ve latifundyumların doğuş süreci özlüce ele alınmıştır. Kuzeydoğu Suriye'de mevcut aşiretler hakkındaki önyargılar nedeniyle, iki savaş arası dönemde bölgenin aşiret yapısı ve aşiretlerin toprakla ilişkileri konusunda Türk dilinde neredeyse hiç makale veya kitap bulunmamaktadır. Makale, yabancı dillerdeki bazı kaynakların içeriklerini Türk diline aktararak bölgenin iki savaş arası dönemi hakkında Türkçe literatürde bulunan önemli bir boşluğu doldurmada ilk adım olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kuzeydoğu Suriye, Aşiretler, Bölgesel Blok, Ulusal Blok, Latifundyumlar

Abstract: In the first part of the article, based on British, French and Arab sources, the homelands of Arab, Chechen and Kurdish tribes in Northeastern Syria during the interwar period are determined on maps and brief information is given about the tribes and their leaders. The tribes mentioned in the article are Miran, Hasinan, Alian, Ashiti, Pınar Ali, Daqori, Mir Sinan, Milliye, Kiki, Shammar (Khursa and Zor), Tai, Sharabi, Milli, Heverki, Chechen and Ingush tribes. In the last part, the relations of the tribes with the land are generally discussed. The emergence of sharecropping and latifundia in Northeastern Syria is briefly discussed. Due to prejudices about the tribes in northeastern Syria, there are almost no articles or books in the Turkish language on the tribal structure of the region and the tribes' relations with the land during the interwar period. The article will be a first step in filling an important gap in the Turkish literature on the interwar period of the region by translating the content of some foreign-language sources into Turkish.

Keywords: Northeastern Syria, Tribes, Regional Bloc, National Bloc, Latifundia

Giriş

1921 yılında BMM hükümeti ile Fransız hükümeti arasında yapılan Ankara Anlaşmasıyla Suriye sınırı, Yukarı Cezire (Kuzeydoğu Suriye) bölgesinde kabaca Bağdat demiryolu hattını takip ederek Nusaybin'e ulaşıyor ve buradan eski Roma yolunu takip ederek Ceziret ibn Ömer'e (Cizre) varıyordu. Lozan Antlaşmasıyla da söz konusu hat sınır olarak kabul edildi. Bu sınırla bölgede yaşayan birçok yerleşik, göçebe ve yarı göçebe aşiret ikiye bölündü veya göç yolları tıkandı. Arap veya Kürt olan bu aşiretler Miran, Hasinan, Aliyan, Aşiti, Pınar Ali, Dakori, Mir Sinan, Milliye ve Kiki idi. Sınır hattının 100 km güneyinde bölünmeden veya özgür kalan aşiretler ise Şammar (Hursa ve Zor), Tay ve Şarabi aşiretleriydi. Ayrıca burada Çeçen (Elistanhoy (boyu), Galgay-İnguş ve Nohçi-Çeçen) aşiretleri de bulunmaktaydı. Kemalist hükümetle anlaşamayan Milliler 1920'de, Heverkiler ise 1926'da neredeyse bütünüyle Türkiye'den Suriye tarafına geçeceklerdi.

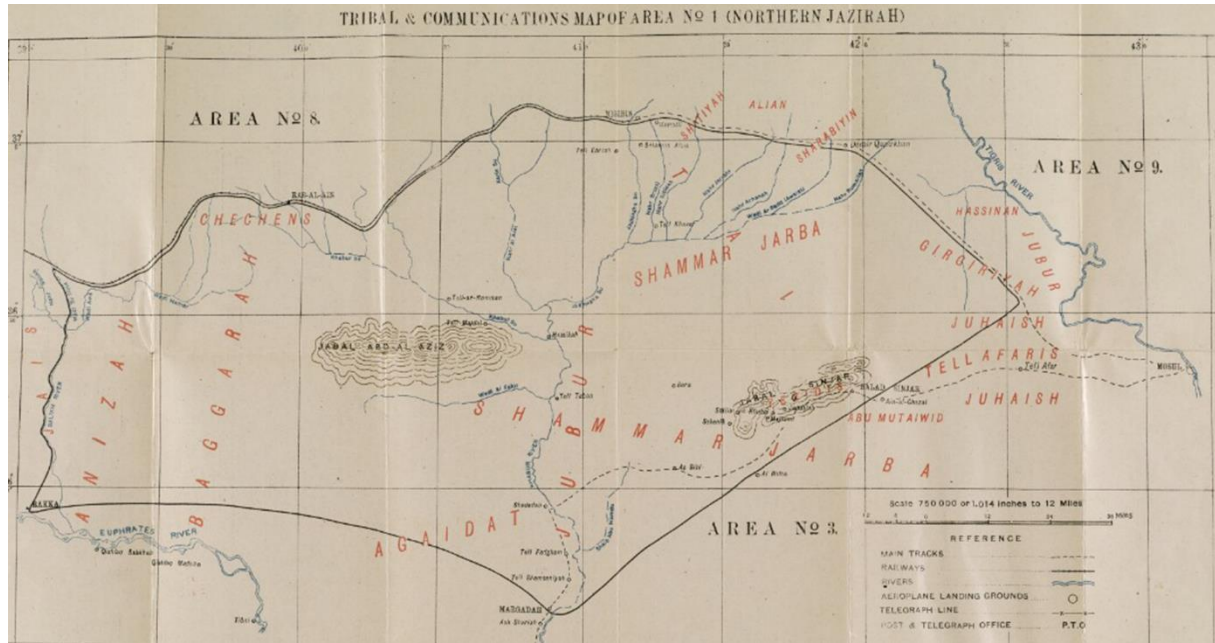
* Geliş Tarihi: 23.04.2025, Kabul Tarihi:14.06.2025. DOI: 10.54132/akaf.1682353

** Kıdemli Ticaret Uzmanı, T.C. Ticaret Bakanlığı, e-posta: eldem_ft@outlook.com, ORCID: 0000-0002-5263-4692

Eldem, F. T. (2025). "İki Savaş Arası Dönemde Kuzeydoğu Suriye'deki Aşiretlerin Yurtlarına ve Toprakla İlişkilerine Dair Genel Gözlemler". *Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 7(1), 31-46.

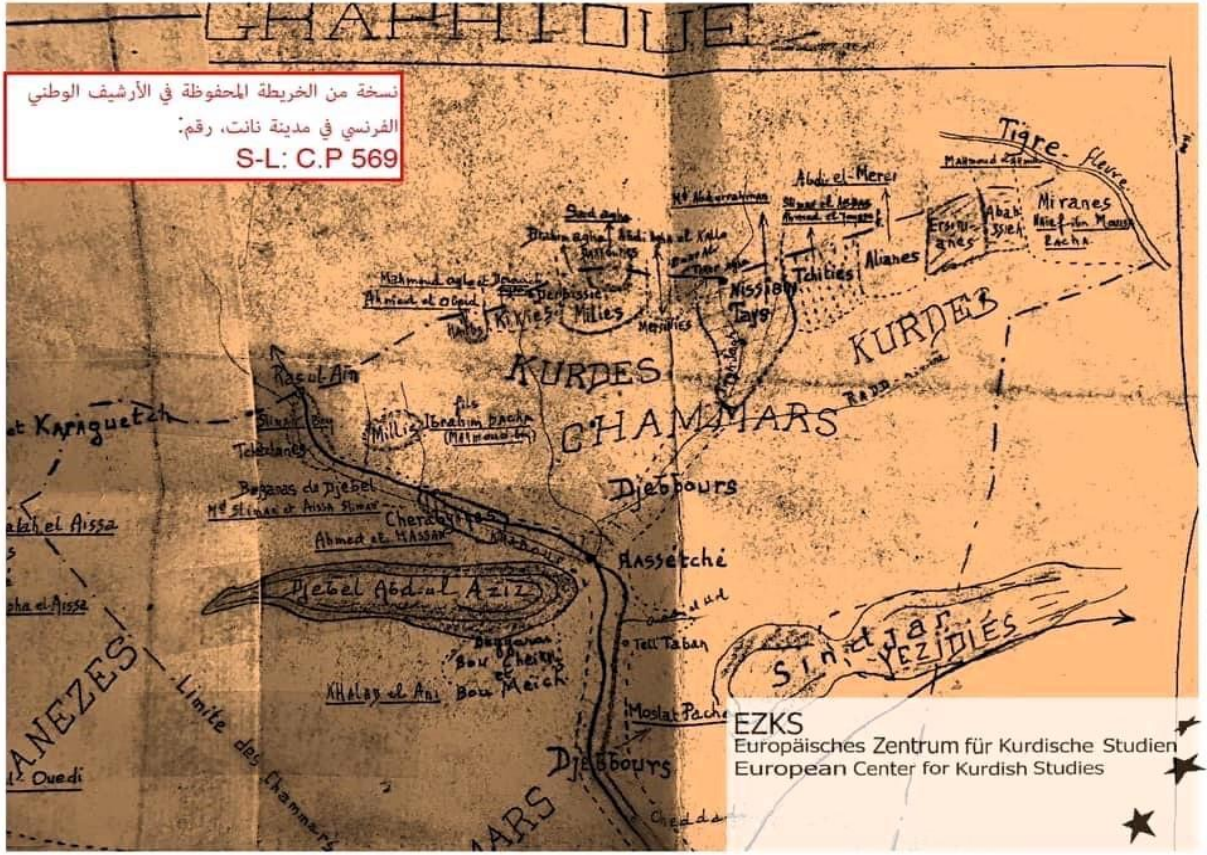
Türk akademik ve popüler yazınında Kuzeydoğu Suriye'deki aşiretler, ayırım yapmaksızın isyancı ve arkaik yapılanmalar olarak görüldüklerinden ne akademide ne de medyada onlara karşı bir ilgi duyulmamaktadır. Bu nedenle de söz konusu bölgenin aşiret yapısı ve aşiretlerin toprakla ilişkileri konusunda Türk dilinde neredeyse hiç makale veya kitap bulunmamaktadır. Makalenin, iki savaş arası dönemde Kuzeydoğu Suriye'deki aşiretlere dair Türkçe literatüre giriş olması ve yabancı dillerdeki bazı kaynakların içeriklerini Türk diline aktararak Türk okuyucuların onlar hakkında yeni bilgi ve perspektiflere sahip olması amaçlanmıştır; olgusal bütünlük kaygısı güdülmemiştir. Makalenin birinci bölümünde İngiliz, Fransız ve Arap kaynaklarına dayanarak iki savaş arası dönemde Arap, Çeçen ve Kürt aşiretlerin Kuzeydoğu Suriye'deki yurtları haritalar üzerinde tesbit edilecek ve aşiretler ve liderleri hakkında kısa bilgi verilecektir. İkinci bölümde de aşiretlerin toprakla ilişkileri üzerinde genel olarak durulacaktır. Çalışmanın sonunda söz konusu aşiretlerin Suriye-Türkiye sınırı belirlendiğinde Yukarı Cezire bölgesinde bulundukları, liderlerinin aynı zamanda bir politik kimliğe sahip oldukları, yerleşik küçük aşiretlerin ortalama bir toprağı varken, yarı göçebe büyük aşiretlerin latifundyumlarının olduğu, yüzyıl ortasında Cezire'deki tarım arazisinin %90'ının kırk Bedevi şefi ve şehir eşrafının eline geçtiği, yarı göçebe aşiretler tarıma isteksiz olduklarından, onların göçmenler dahil Kürt ve Hristiyanlarla ortaklık yaptıkları görülmüştür.

Arap, Çeçen ve Kürt Aşiretlerin Kuzeydoğu Suriye'deki (Yukarı Cezire) Yurtları (Doğudan Batıya)

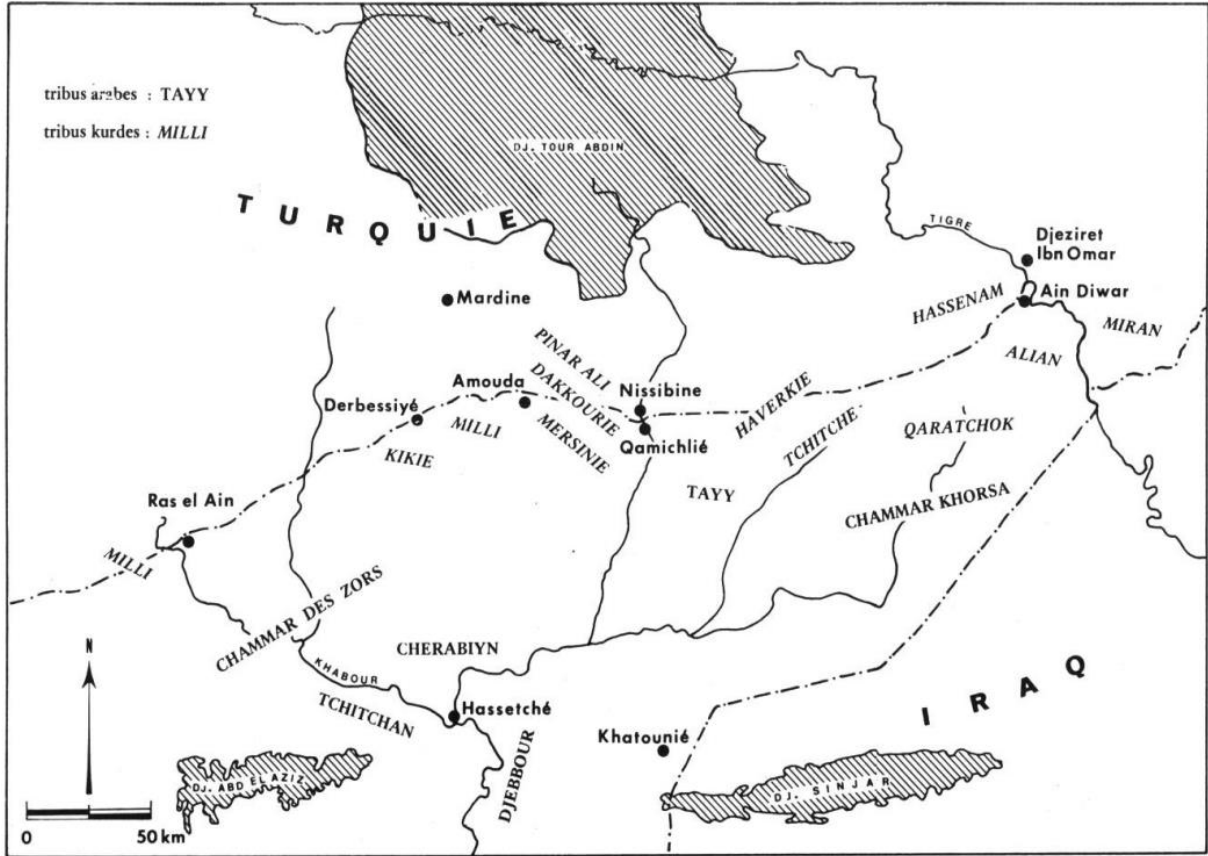
Harita 1: 1922 Arap ve Kürt kabilelerin dağılımı (GSBFI, 1922)

Not: Harita, Şarabilerin memleketi dışında aşağıdaki Fransız haritaları ile uyumludur.

Harita 2: 1924 Arap ve Kürt kabilelerin dağılımı (Graphique, 1924), (Bilinmeyen çalışma, 1924)

Not: Şarabiler artık Haseke'nin kuzeyini yurt tutmuştur. Şarabilerin eski yurdunda, muhtemelen ya onlara bağlı Ersinianlar? veya isimleri yanlış telaffuz edilen Hasinanlar yer almaktadır. Derbesiye'nin batısında küçük bir Arap kabilesi olan Harblar, Demirkapı'nın doğusunda da küçük bir Kürt kabilesi olan Abasanlar (Mardin Derik'ten) görülmektedir.

Harita 3: 1940 Arap ve Kürt kabilelerin dağılımı (Montagne, 1932)¹.

Not: Harb, Ersinian? ve Abasan aşiretlerinin isimleri artık geçmemektedir.

Naif Bey Miran (ö. 1966)

Sınırın çekilmesiyle göç yolları tıkanan göçebe aşiretlerden biri Kürt Miran aşiretiydi. Daha önce Ceziret ibn Ömer-Karaçok dağı ile Bahçesaray-Çatak arasında gezinen Miranlar, Fransız arşivlerine² (HCRF, 1930; DGFC, 1943) göre 1940 yılında artık 700 çadırla Ayn Diwar-Karaçok Dağı bölgesini yurt tutmuşlardı. Miran Konfederasyonu Sultan Abdulhamit zamanındaki yağma eğilimi ve genel kanunsuzluğu nedeniyle kötü şöhretliydi. Konfederasyon, Mustafa Ağanın liderliğinde Hamidiye süvarilerine iki alay vermiş; bu nedenle Mustafa Ağa Paşa ünvanını almıştı. İngiliz arşivlerine³ göre Konfederasyonun 1923 yılında 3000 çadıra sahip olduğunu, Cizre'ye uğrayarak ticaret yaptıklarını saptamışlardı. Mustafa Paşa'nın oğlu Naif Beyi, Cihan Harbi sırasında Türklerin teşvikiyle Fişhabur'da 900 Hristiyanın katledilmesinden sorumlu tutuyorlardı. Savaşma kabiliyetlerinin iyi olduğunu ve göç sırasında topraklarından geçtikleri yerleri talan ettikleri için yerleşik Kürtler tarafından nefret edildiklerini

belirtiyorlardı. (GSBFI, 1923: 76-79) Zengin bir şeyh olan Naif Bey, Şeyh Sait isyanından önce Türk Hava Kurumuna 1200 altın lira bağışlamış, isyandan sonraysa Irak'a kaçarak burada yerleşik hayata geçmişti. 1928 yılında Cizre'deki dükkanları yağmalanmış, nüfuzu ve nüfusu azalarak Suriye'nin el-Malikiye iline geçmişti. (AM, 1929: 289, 357-358) Naif Bey 1930'larda siyasi olarak ayrılıkçı Bölgesel

Bloğu destekledi (سیامند حاجو , 2021).

Hacı Abdulaziz (1880-1943)

Yerleşik bir Kürt aşireti olan Hasinan aşireti ise Fransızlara göre 1000 aile Suriye'de yaşarken, 200'ü Türkiye'de idi. Ceziret ibn Ömer-Karaçok Dağı arasında tarımla uğraşıyorlardı. İngilizlere göre bir zamanlar büyük ihtimalle Miranların bir parçası idiler. 1922'de kabilenin lideri önce Şeyhuba (Irak)'ta sonra el-Malikiye (Suriye)'de oturan Hacı Abdulaziz idi. Miranlı Naif Beyin babası Mustafa Ağa, babası Ömer Ağayı toprağından attığı için Hacı Abdulaziz'in Naif Beye büyük bir düşmanlığı vardı. Önceden 400 çadıra sahip Hasinan aşiretinin büyük bir savaşma yeteneği de bulunmaktaydı. (GSBFI, 1922: 68-71) Hacı Abdulaziz'in 1930'ların ikinci yarısında yerini İbrahim Hacı Hasan'a bıraktığı, İbrahim'in de Bölgesel Bloğu desteklediği bilinmektedir (سیامند حاجو , 2021).

Abdi Mer'i Ağa (1880-1958)

Fransızlara göre yarı göçebe Kürt Aliyan aşiretinden 430 aile Suriye'deyken, 220 aile Türkiye'de idi. Nusaybin'in kuzeyinde ve güneyinde hayat sürüyorlardı. İngilizler 1000 çadıra sahip olduklarını, aşiretin reisliğini Muhammed (Abdi) ibn Maran (Mer'i) ile İsmail ibn Hafse'nin yaptığını söylüyordu. Şemmar Jarba'ya haraç ödüyorlardı. (GSBFI, 1923: 84-85) Suriye'de Cevadiye'de (Derun/Çil Ağa) yayılmış ve Türkiye'de Aliyan nahiyesine yerleşmişlerdi. Abdi Mer'i ağa siyaseten Bölgesel Bloğu destekliyordu (سیامند حاجو , 2021).

Kürt Aşiti kabilesi de yarı göçebeydi ve Fransızlar Suriye'de Kamışlı'nın doğusunda 700 aileye sahip olduklarını, 100'ünün ise Türkiye'de bulunduklarını belirtiyorlardı. İngilizler 300 aileli kabilenin üstün bir şeyhinin olmadığını ve her köyün bir muhtar tarafından yönetildiğini yazıyorlardı. (GSBFI, 1923: 86-87) 1924 tarihli Fransız belgesinde ise Süleyman Abbas ve Ahmet el-Yusuf şefleriydi (سیامند حاجو , 2020). Fransızlar Süleyman Abbas'ı öldürünce, Heverki aşiretiyle birlikte 1923'deki Bayandur baskınına katılan aşiretti. Aşiret

üniterci Ulusal Blok ile ayrılıkçı Bölgesel Blok arasında bölünmüştü. Bugün Kamışlı'nın doğusundan Çil Ağa'ya kadar konuşulan Kürtçe Aşiti şivesidir. (Altuğ, 2011: 169n) Ağrı kökenli oldukları belirtilmektedir (مهند القاطع, ty).

Pınar Ali kabilesi Kürt'tü ve Kamışlı'nın batısında yarı göçebe hayatı yaşıyordu. 1930'da 525 aile Suriye'de 75 aile de Türkiye'deydi. 1923'de ise Nusaybin'in 11 km batısında Sada? adında bir köyde yerleşik oldukları görülmüyordu. (GSBFI, 1923: 84) Bir başka iddiaya göre Mardin'in Gurs Vadisindendiler. (Altuğ, 2011: 184) 1924 tarihli Fransız belgesinde Tahir ağa kabilenin lideriydi. (سیامند حاجو , 2021).

حاجو , 2020). Tahir Ağa'nın kardeşi daha sonra Türkiye'deki İstilile (Akarsu) bucağında çıkan kavgada bucak müdürünü, muhtarı ve iki jandarma erini öldürerek Suriye'ye kaçacaktı. (Dillemann, 1979: 54) Tahir ağa siyasi olarak Ulusal Bloğu destekliyordu (سيامند حاجو , 2021). 1940'larda Fransızların ihya etmesi sonucu geniş topraklara ve zenginliğe kavuştular. (مهند القاطع, ty).

Sait Ağa Dakori

Kürt Dakoriler 1930'da yarı göçebe olarak Amude civarında 650 aile olarak varken, 100 aile Türkiye'deydi. Şırnak'tan geldikleri söylenen Dakoriler 1923'de Zor Şemmarlarına haraç ödüyordu. İngilizler reisleri (Sait ağa Dakori'nin kardeşi) Ferhan (Aziz) Ağanın (Ferhan Yıldız) aptal, kaba ve akılsız olduğunu iddia ediyorlardı. (GSBFI, 1923: 84-85) Ferhan Ağa'dan sonra Sait Ağa aşiretin reisi oldu. Sait Ağa Türk ve Fransız etkisinde kalarak birçok defa taraf değiştirdi. Önce Amude belediye reisi oldu sonra tüccardan fidye almakla suçlanınca, Türkiye'ye geçti. (Dillemann, 1979: 54) 1930'larda Suriye'ye dönünce, Şam hükümetini (Ulusal Blok) destekledi. 1937'de Amude'nin ayrılıkçı Hristiyan mahallelerine saldırınca, tekrar Türkiye'ye kaçtı. Daha sonra affedilince Suriye'ye döndü ve milletvekili oldu (حزب الإرادة الشعبية, 2021).

Fransızlara göre yarı göçebe Mir Sinan kabilesi 283 aileye sahipti. Amude'nin doğusunda yaşıyorlardı. Liderleri Abdi Ağa Halu'ydu (Tan, 2011: 328). Ömeryan aşireti ile bağları vardı. Dakurilerle düşmanlardı. Abdi Ağa Halu siyaseten Bölgesel Bloğu destekledi. (Altuğ, 2011: 184, 259)

Abdi Ağa Halu (1883-1976)

İbrahim Ağa Hıdır Ağa Milli

1930'da yarı göçebe Kürt Milliye aşiretinin 550 ailesi Suriye'de Amude civarını yurt edinmişken, 50 kadar aile de Türkiye'de yaşamaktaydı⁴. 1922'de Türkiye'deki reisleri Mardin'de yerleşik Eyüp Bey'di. Hatta Eyüp Bey 1924 yılında 2000 tane silahlı adamıyla Amude'ye gelmiş ve adamları, Fransızların Amude ve çevresine hakim olmalarına üç yıl boyunca direnmişti. (Toksoy, 1939: 39) Şeyh Sait isyanında adamlarıyla hükümeti desteklemiş; fakat Türk hükümetinin 1927'deki Batı illerine sürgününden kurtulamamıştı. Sürgündeyken aile üyelerinden bazıları Suriye'ye (Amude) kaçacaktı (Aydın, vd., 2019: 668). Aşiretin liderlerinden İbrahim Ağa Hıdır Ağa Milli Suriye'de milletvekili oldu (عشيرة الكبار الكوردية, 2018). Kuzeni İsa Ağa Hıdır Ağa Milli siyasi olarak Ulusal Bloğu destekledi (سیامند حاجر, 2021).

Yarı göçebe Kürt aşireti Kikilerden 300 aile Derbesiye civarındayken, 1930'da 700 aile Türkiye'de kalmıştı. İngilizler 1200 aileye sahip olan Kikilerin Karacadağ kökenli olduklarını, hayvanlarını Çağçağ vadisinde otlattıklarını belirtiyordu. Atalarının Abbasi halifesi tarafından bölgeye gönderilen bir emirden geldiği iddia ediliyordu. Şeyhlerinin kendilerini asil, aşiretlerini hor gördüklerinden, aşiretlerinden kimseyle evlenmedikleri ifade ediliyordu (GSI, 1919?: 35). 1924 tarihli Fransız belgesinde Derviş Ağa ve Mahmut Ağa aşiret şefleriydi (سیامند حاجر, 2020). 1930'larda ise liderleri İsa Şeyhmus'tu ve Bölgesel Bloğu destekliyordu (سیامند حاجر, 2021).

Meşal Paşa (1875-1948)

Şammar Carba, Şammar Hursa'nın bir alt koludur. Fakat İngiliz ve Fransız belgelerinde kastedilen aynı kabiledir. İngilizlere göre Şammar Hursa ağırlıklı olarak göçebe bir Arap kabilesidir. 1922'de Nisan'dan Ağustos'a kadar Sincar Dağı-Nusaybin- Suveydiye Vadisinde (Irak) geçirirken, yılın geri kalanında Sincar Dağının güneyindeydiler. Zor Şammarları ise yazın Yukarı Habur civarındayken, kışı Sincar ve Abdulaziz Dağları arasında geçiriyorlardı. Musul ve Deyrizzor pazarlarında ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. Binlerce deve, at ve koyuna sahip olmalarının yanında, yerleşiklerden ve kervanlardan onları korumaları karşılığında haraç topluyorlardı. Kabilenin iç tutarlılığı kötüydü, şeyhler aralarında kavgalıydı ve iç ittifaklar çok değişkendi. Hizipler arası çatışmaya rağmen, dış düşmanları Aneze, Duleym, Bakkara ve Milli kabilelerine karşı birleştiler. 7500 çadıra sahip Al-Asi'nin üstün bir otoritesi vardı. Ama başka şeyhler de vardı (GSBFI, 1922: 109, 116-117). Çok yaşlı olan El-Asi'nin genel olarak sözü dinlenirdi. Osmanlı zamanında verilen Musul'da güvende olacağı sözüne rağmen hapsedilmesi üzerine, bir daha Musul'a giderse karısını boşayacağını yeminle söylediğinden, İngilizlerin

işgalinde de Musul'a hiç gitmedi. (GP, 1923: 23)

İngilizlere göre Şammarlar, kabilenin sayıca büyüklüğü ve sahip oldukları silah bakımından Cezire'de kanun ve düzenin kurulmasında en büyük engeldiler. Aneze ile kavgaları nedeniyle dikkate değer bir

savaşma yetenekleri vardı. Sert undan yapılmış acil bir kumanya olan 39 cm2'lik bisküvi benzeri yiyecekleri (peksimet) onlara üç gün yettiğinden, uzun mesafe akınlarında uzmandılar. Uzun süre susuz kalabildiklerinden dayanıklılıkları yüksekti. Hayvan idrarını toprakla filtre edip içtikleri ve bazı mevsimlerde atlarını 48 saat susuz kalmaya eğittikleri bilinmekteydi. Bu yüzden Şammar savaşçıları için levazım zorlukları önemsizdi. Çöldeki hareketlilikleri ve patikaları ile su kuyularını bilmeleri yüzünden, onlarla çarpışmak için piyade birlikleri de yararsızdı. (GSBFI, 1922: 111)

Meşal Paşa Milli Mücadele sırasında Fransız yanlısı olunca, BMM hükümeti kuvvetleri ile çatıştı. (GP, 1923: 62) Ahmet el- Sunusi ve Uceymi Sadun Paşanın propaganda faaliyetleri Şammarları neredeyse hiç etkilemiyordu. Şerif Hüseyin'in propagandası da etkisizdi. Onlar için yağma tek klavuzdu. (GSBFI, 1922: 112)

Daham el-Hadi (1890-1976)

Fransızlar ise Şammarların (eskiden olduğu gibi) Suriye'de ikiye bölündüğünü belirterek, 5000 çadırlı Şammar Hursa/Carba ve 2000 çadırlı Zor Şammarlarından bahsetmektedir. Fransızlar Irak'tan gelen El-Asi'nin torunu Daham el-Hadi'yi 1923 yılında Şammar Carba'nın şeyhi seçtiler. (GP, 1923: 29) Daham'ın Nusaybin'de bir evi vardı. (Altuğ, 2011: 184) Meşal Paşa da Haseke'deki evinde tüm Şammarların şeyhülmeşayışı iddiasıyla, Zor Şammarlarının lideriydi (Aldahdah, 2014). 1934 yılında da Fransızlarla ihtilafa düşünce, Fransızlar yerine kuzeni Şeyh Mizar'ı geçirdiler (Aldahdah, 2014). Şeyh Mizar 1930'larda Bölgesel Bloğu destekledi. Meşal Paşa Fransızlarca Suriye parlamentosuna üye yapılmıştı. Daham ise Ulusal Bloğun Yukarı Cezire'deki lideriydi ve milletvekili seçilmişti. 1927 yılında Hama'da aşiret şefleri ve Fransız yetkilileri arasında yapılan toplantıda bazı güçlü şefler koruma karşılığı diğer aşiretlerden aldıkları hava parası ile yolcuların geçiş vergisinden vazgeçmeleri karşılığında hükümetten maaş almaya başladılar. Daham el-Hadi de hükümetten maaş alan aşiret şeflerindendi. (Khoury, 1982: 185-186)

© Carl R. Brown
Sheikh Muhammad el-Tai, descendant of Hatim Tai, is himself renowned for hospitality. He was most generous when his enemy, Aulad the Shammar, came seeking peace, bearing the coffee-mortar given to Mr. Roswan.

Muhammed Abdurrahman

Yarı göçebe Arap Tay kabilesi 1930'da Kamışlı'nın güneyi ve güneydoğusunda 2000 çadırla yaşıyordu. Aşiretin şefi Muhammed ibn Abdurrahman, Maraş Fransızların işgaline direndiğinde (Ocak-Şubat 1920) Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf göndererek, Maraş'taki Fransız zulmünü kınadığını bildirmiş ve oradaki dindaşlarına yardım etmek üzere silah ve mühimmat istemişti (ATESE, 2012: 141-143)⁵. Ama kabile liderliği kardeşleri Naif ve Talal arasında değişecekti. 1930'ların sonunda yeniden aşiretin başına geçtiği anlaşıyordu. (Khoury, 1987: 531) Siyaseten Bölgesel Bloğu destekledi. İngilizler, Şeyh Muhammed'in yetenekli bir diplomat olduğunu ve kabilenin birliğini onun sağladığını belirtmektedirler. Bunun yanında aşiretin iyi savaşçı olduğu, Şammar ve Cubur kabilelerinin onlara düşman olduğu ve Nusaybin ve Mardin'in başlıca tedarik merkezleri olduğu ifade edilmektedir. (GSBFI, 1922: 127-128) Şeyh Muhammed'in Nusaybin'de bir evi mevcuttu. (Altuğ, 2011: 184)

Şeyh Muhammed'in babası Şeyh Abdurrahman Hamidiye

alayı kaymakamı idi ve mezarı bugün Nusaybin'in Zeynel Abidin Camii bitişiğindeki Hamidiye mezarlığında bulunmaktadır. Diğer Oğlu Şeyh Ali'nin mezarı da buradadır. (Öztürker Demir, 2023: 248, 254) Aşiret 1920'lerde Kamışlı'nın güneyinde Çağçağ ırmağının kenarına yerleşip ev yaptığından, bu bölge bugün Tay mahallesi diye anılmaktadır. 1940'larda Fransızlar güneyde Taylara geniş topraklar vereceklerdi. Onlar da Ermeni köylülere ortakçı tarım yaptıracaklardı. Muhammed Bölgesel Bloğu desteklemekle beraber, kabile siyaseten Ulusal Blok ile Bölgesel Blok arasında bölünmüştü (Altuğ, 2011: 189, 260).

Küçük bir Arap aşireti olan Şarabiler yarı göçebeydi ve 1922'de Demirkapı'nın batısını, 1924'de ise Haseke'nin kuzeyini yurt edinmişlerdi. 1922'de 250 aileye sahipken, 1930 yılında 500 aileye çıkmışlardı. İngilizler kabilenin iyi savaşçı olmasına rağmen, Yukarı Cezirenin en zayıf kabilesi olduklarını belirtiyordu. Bu nedenle de önemsiz bir aşiret olarak görülüyordu. Belirli bir şeyhleri yoktu. Şammar kabilesine haraç veriyor; onlar ve Taylar için talan ve yağma yapıyorlardı.⁶ (GSBFI, 1922: 123-125) Daha sonra yerleşik hayata geçtikten sonra bazı Şarabiler köylüler için çobanlık yaparken, bazıları da yeni kurulan köylerde tarımsal işçilik yapmaktaydı. Siyasi olarak Bölgesel Bloğu destekliyorlardı (Altuğ, 2011: 184, 260).

Hasan Haco Ağa (ö. 1963)

Yerleşik geniş bir aşiret olan Heverkiler (Konfederasyon) 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde Midyat civarında yaşıyorlardı. 8420 aileye sahip olan Heverkilerin içinde Yezidi, Yakubi Süryani ve Kürtler yer almaktaydı. Cihan Savaşındaki üstün şefleri Ali Bati (1884-1919) idi. İngilizlere göre Ali Bati aşırı kavgacı, Tan'a göre de delice cesareti olan biriydi. Milli Mücadelenin başlarında çıkardığı isyan sonunda, amcazadeleri Çelebi ve Haco'nun girişimleriyle öldürülmüştü. Son dönem şefleri ise Çelebi (ö. 1929), Haco (ö. 1940) ve Abdülkerim ibn Ali Remmo idi. Son isim, ilk iki isme karşıydı. Savaşma kabiliyetleri ise iyiydi. Dekşurilere düşman idiler. (GSBFI, 1923: 58-61, 97; Tan, 2011: 147) 1923 yılında Haco Fransızlara karşı Bayandur köyünde bir baskın yapmış ve 21 Fransız askerini öldürmüştü. (Dillemann, 1979: 49) Şeyh Sait isyanında Türk hükümetini desteklemişti. Fakat 1926'da isyan edince, aşiretini toplayarak Suriye'ye (Tayyların bulunduğu Dugir'e) gitti. Kendisi affedilerek toprak verildi. Aşiretiyle Kubur ul-Bid (el-Kahtaniye) civarına yerleştirildi (مهند الفاطح, ty). Çevre köyler ona aşar vergisi vermeye başladı. (Bruinessen, 2008: 168) Ancak Ağrı isyanına karıştığından Türkiye onu sınır hattında istemediği için Haseke'de oturdu. (White, 2017: 20n) Fransızlar, Heverkilerin 9000 aileye sahip olduklarını ve çiftçilik yaptıklarını belirtiyordu. Fakat Haco'nun kendisi çiftçilik yapmıyordu. O da Daham el-Hadi

gibi diğer aşiretlerden ve yolculardan haraç/aşar almaması karşılığında Fransızlardan maaş aldı. (Khoury, 1982: 186, 191n) Van Bruinessen onun savaşçı ve politikacı olduğunu belirtiyordu. (Bruinessen, 2008: 168)

İsmi sonraki yıllarda çok duyulacak olan Haco, Bölgesel Blok hareketinin öncülerinden oldu. Oğlu Hasan Suriye'de milletvekili olacaktı. Diğer oğlu Cemil Haco da Kubur ul-Bid'in belediye başkanıydı.

Halil Bey Milli (1885-1965)

Göçebe Kürt konfederasyonu olan Milliler Anadolu'da Viranşehir civarını yurt edinmişken, İngilizlere göre göçebe Arap kabileleri ölümcül düşmanlarıydı. İngilizler Arap, Yezidi ve Kürtlerden oluşan konfederasyonun 48 farklı kabilesi (20.000 çadır) varken (GSBFI, 1923: 70-71), Fransızlar 88 kabileye sahip olduklarını söylüyordu. Konfederasyonu yerleşik hayata geçmeğe teşvik etmek için ünlü şefleri Hamidiye paşası İbrahim Paşa ve çocukları Viranşehir'i bayındırlık, tarım ve ticaret alanlarında geliştirdi. (GSBFI, 1923: 100) Fakat 1920 yılında BMM hükümeti ile anlaşamayınca, Mahmut (Mamo) ibn İbrahim Paşa ve kardeşleri Resulayn- Abdulaziz Dağı arasındaki bölgeye geldiler. Burada Fransızlarla anlaşınca, Ankara Anlaşmasına (1921) kadar BMM hükümetine karşı Fransızların yanında savaştılar. Anlaşmadan sonra affedilince, büyük bir kısmı 1922'de Türkiye'ye döndü. Kuzenleri Muhammed (Mami) ibn Hamdi kabilenin şefi oldu. Ancak kısa bir süre sonra Mahmut ve kardeşleri Muhammedle kavga edince, kardeşler Resulayn civarına döndü. (GP, 1923: 45) Türkiye'de kalanların şefi, kardeşlerden Abdurrahman oldu. Fransızlar Millilere Resulayn'ın batısında geniş topraklar verdiler. Rakka'nın

önde gelen ailelerinden oldular. (Tejel, 2009: 144) Siyaseten önce Bölgeci Bloğu desteklediler ve Halil Bey Milli bu bloğun milletvekili oldu. Daha sonra taraf değiştirerek Ulusal Bloğa dahil oldular. (Altuğ, 2011: 189, 259) İngilizler Halil'in okuma-yazma bilen çok akıllı biri olduğunu fakat aşiret işleri ile ilgilenmediğini belirtiyordu. (GSBFI, 1923: 99) Evlilikler yoluyla Araplaşmaya başladılar. (Zekeriya, 1983: 666) Resulayn'da Türkiye taraftarı Çeçen aşiretler düşmanları oldu.

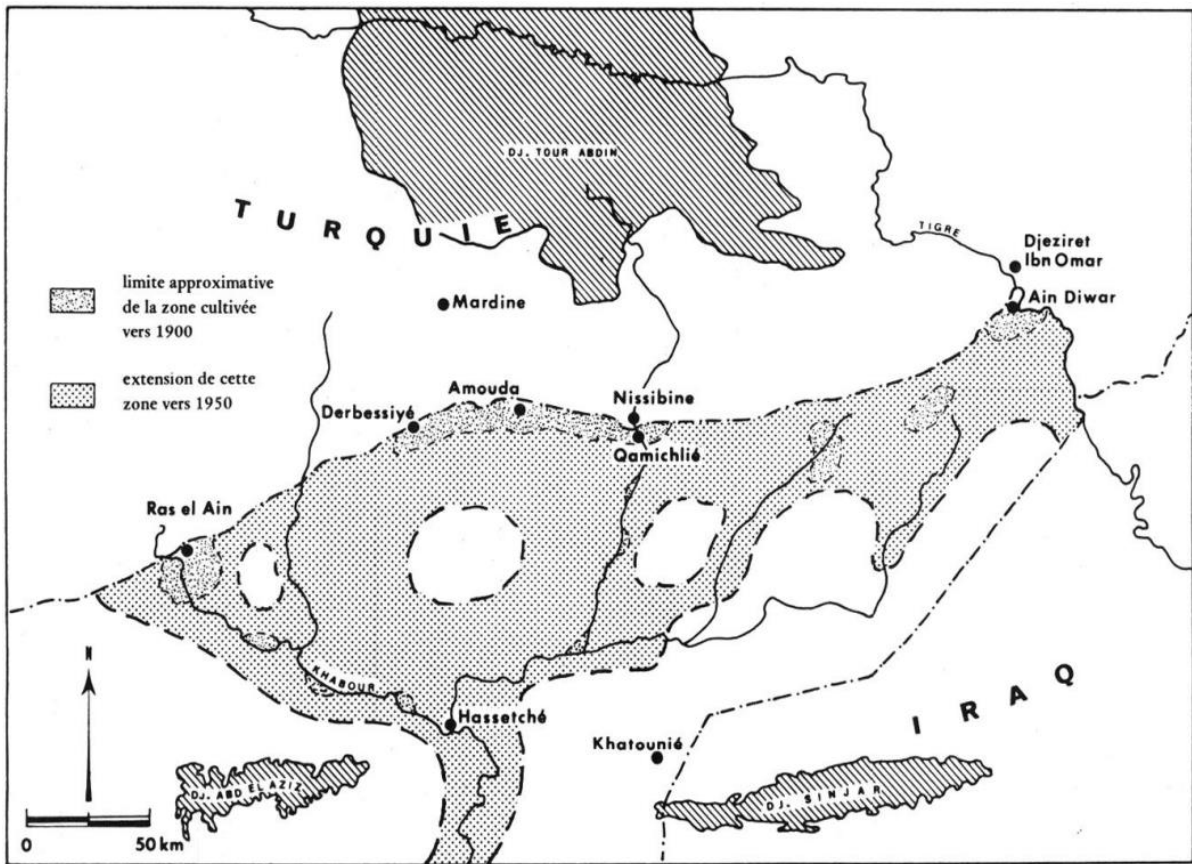
İngilizlere göre Resulayn civarında yerleşik bir hayat süren Çeçen ve İnguş aşiretler tarımla uğraşıyorlardı. 600 aileye sahiplerdi; iç tutarlılıkları vardı ve iyi savaşçıydılar. Kürt Milli ve Arap Bakkara aşiretleri düşmanlarıydı. Resulayn'da Çeçen Elistanhoy (boyu) ile Galgay (İnguş) ve diğer Çeçen (Nohçi) aşiretleri bulunmaktaydı. İnguş ve diğer Çeçen boyların isimlerini belirtmeyen İngilizler, Elistanhoy boyu şefi Timur Beyin üstün lider olduğunu söylüyordu. (GSBFI, 1922: 54-57) 1924 tarihli haritada ise Fransızlar Çeçen boyların ismini zikretmeden Süleyman Bey isimli birinin Çeçenlerin reisi olduğunu yazmışlardı (سیامند حاجر, 2020). 1930'da ise Resulayn civarında Çeçenlerden ziyade Milli aşiretinin yer aldığı görülmektedir. Çeçenler daha güneyde yerleşmişlerdi. Türkiye taraftarı olan Çeçenler muhtemelen bilinçli bir politikayla sınırdan uzaklaştırılmıştı. Öte yandan Çeçenler, Millilere düşmanlıkları ve Türk hükümetinin teşviki nedeniyle İbrahim Paşa Milli kardeşlerden Teymir'i (Temo) 1926'da öldürünce (FSS, 28 Ekim 1926), Çeçenler kendilerini güvende hissetmemeye başladılar. Türk hükümeti, söz konusu Çeçenlere bazı teklif ve sözler verince, Tel Ermen'e (Koçhisar/Kızıltepe) göç etmeye başladılar (FSS, 25 Ekim 1926)⁷. Öyle ki Fransızlar, Resulayn yakınındaki El-Safah köyündeki bütün Çeçenlerin eşyalarını toplayarak, geceleri köyü terk edip, liderleri ile beraber Tel Ermen'e göç ettiklerini tespit etmişti (FSS, 28 Ekim 1926). Koçhisar'a gelen Çeçenlerin Tel Ermen (Tepebaşı) mahallesinde, Ermenilerden kalan arazilerde tarım yaptıkları bilinmektedir.⁸ 1930'lardaki Suriye siyasetinde isimleri geçmediklerinden, siyaseten tarafsız kalmış görünüyorlardı.

Aşiretlerin Toprakla İlişkileri

Fransızlar 1922'de bölgeye geldiklerinde ekim alanı Çağçağ'ın her iki tarafında iki ceple sınırlıydı: Batıda, Derbesiye'ye kadar genişliği hiçbir zaman 10 km'yi geçmeyen cepte, Amude'ye kadar olan kısım en kalabalık alandı (106 köy). Doğuda, Çağçağ ile Vadi Cerahi arasında 33 köy ve vadinin ötesinde de Ceziret İbn Ömer'e kadar birkaç çok dağınık mezra vardı. Hiçbir yerde toprak tam olarak işlenmemişti. Çağçağ vadisinde ise yerleşik kültürleri "hor gören" Tay Arap kabilelerinin elinde sadece üç köy mevcuttu. Ancak bazılarının sulanabilir arazisi vardı. Habur vadisinde iki alanda ekim yapıldı: 5 km'yi aşmayan bir ekim cebine sahip Resulayn bölgesinde ve Habur boyunca Çeçen kabileleri tarafından işgal

edilen muazzam terk edilmiş arazilerin ortasında kaybolmuş bazı sulanabilir tarlalarda. (Velud, 1987: 168)

Görüldüğü gibi Cezire topraklarının çok geniş kısmı Osmanlı döneminden beri serbest otlatmaya bırakılmıştı. Ancak Fransız idaresi bedevi kabileleri iskan etmek ve otlakları tarlalaştırma sürecini kolaylaştırmak amacıyla, İstanbul tarafından başlatılan bir politikayı sürdürmeyi tercih etti. Doğrudan şeyhlerle iletişim kurarak onları ayrıcalıklı muhataplar haline getirdi. Bu politika ile Fransızlar, bedevi kabile şeflerine güvenerek kırsalda güvenlik ve düzeni korumayı da hedefledi. Diğer yandan yerleşik hayata geçişten kaynaklanan geleneksel kabile yaşam biçimlerinin bozulması ile karşılaşan şeyhlerin, yeni ve yükselen muhtar sınıfı veya diğer küçük yerel liderler tarafından yavaş yavaş yerinden edilme tehlikesi vardı. Gücün paylaşılmasındaki bu evrim bedevi kabile şeflerini, Fransız yetkililerin desteği ve müsamahasıyla sosyal ve politik statülerini korumak için geniş topraklar edinmeye zorladı. Durumun farkında olan Fransız yetkililer de toprağı işleme karşılığında onlara toprak (otlak) vermeyi vaat ettiler. Böylece, artık tarlalaştırılmış olan otlakların tasarruf hakkı yasal olarak şeyhlere tanınabilirken, ekili topraklar da buna göre arttı. (Velud, 1993, paragraf 36)

Harita 4: Cezire'de tarım yapılan toprakların genişlemesi, 1900- 1950 (Velud, 1987: 167)

Şeyh Sait isyanına kadar Anadolu'dan Suriye'ye gelen mülteciler daha çok Ermenilerdi ve çoğu Halep'e yerleştirilmişti. İsyandan sonra ise gelenlerin çoğunluğu Kürtlerdi. Gelen Kürtler en çok Ras el-Ayn-Ceziret ibn Ömer arasında yeni köyler kurmuşlardı. Irak'taki Simele katliamından (1933) sonra Asuriler de Yukarı Habur Vadisine yerleştirilmişti. Hristiyanlar genelde yeni kurulan şehir merkezlerine yerleşip ticaret, zanaat ve yerel güvenlikle uğraşırken, az sayıda Hristiyan ve çoğu Kürt tarımla uğraşmaktaydı. Öyle ki 1939 yılında 141.390 nüfusa ulaşmış Cezire'nin % 80'i (113.390) kırsaldaydı (Velud, 1993, paragraflar 23-29). 1940 yılına kadar Cezire'de 1240 yeni köy kurulmuşken, Resulayn, Kamışlı, Derbesiye, Amude, Derik, Ayn Diwar, Kubur ul-Bid, Haseke küçük şehir merkezleri oldu (مرکز حرمون، للدراسات المعاصرة، 2020). Fransızlar, yukarıdaki haritalardan anlaşıldığı kadarıyla sınırın 50 km güneyine kadarki verimli toprakları bazı istisnalarla Kürt çiftçilere ayırırken, 50-100 km arası bozkır toprakları ise Bedevi Araplara bıraktı. Böylece Cezire'yi ikiye bölen sosyo-ekonomik ve etnik hayali bir sınır

ortaya çıktı. Yukarı Cezire’de Hristiyanların yaşadığı küçük şehirler ve etrafında göçmen Kürtlerin oluşturduğu yeni köyler varken, Aşağı Cezire’de Bedevilere ayrılmış alanlar oluştu. Yukarı Cezire’deki bazı eski Kürt aşiretler (Mirsinan, Hasinan ve Aşiti gibi) işledikleri toprağın mülkiyet haklarına sahipken, Kürtlerin çoğunun ortalama büyüklükte arazileri vardı. Fakat Yukarıdaki yerleşik veya yarı yerleşik Kürtler fazla nüfuslarına yer bulmak ve sürülerini otlatmak için Aşağı Cezire’deki bozkır alanlara inmeye başladılar. Aşağıda bulunan tarımı bilmeyen Arap bedeviler ise buralardaki mülkiyet haklarını ileri sürerek bunlarla ortakçılık yapmaya veya zorla karşı koymaya çalıştılar. (Tejel, 2010, paragraflar 18, 20, 35). Bu da mülkiyet çatışmasını ve aşiretler arasında toprak anlaşmazlığını beraberinde getirecekti. 1940’lara gelindiğinde Fransızlar çatışmaları önlemek için bedevilere ayrılmış devlet arazilerini bedevi aşiretlerin üzerine geçirdi. Böylece Aşağı Cezire’de latifundyumlar (çok geniş araziler) ortaya çıktı. Halepli girişimciler sermayeyi toprağı işlemek için bedevi şeflerine sağlarken, şefler ürünün bir kısmını veya nakit para aldı. Verimli tarım uygulamalarıyla beraber artan mali kazanımlarından dolayı, sahip oldukları topraklarda yerleşik hayata geçmenin önemini kavradılar (Khoury, 1982: 187). Öyle ki 1951’de Cezire’deki tarım arazisinin %90’ı kırk Bedevi şefi ve şehir ileri gelenlerinin eline geçecekti. (Diyarbakır kökenli) Neccar ve Asfar aileleri ve Şammar Şeyhi Dahham el-Hadi dahil olmak üzere, bunlardan on tanesi Fırat’taki sulanan arazinin %70’ine sahip olacaktı (Ababsa, 2006, paragraf 5).

Sonuç

1921’de Ankara Anlaşması yapıldığında, Kuzeydoğu Suriye’deki yerleşik aşiretler bölünmüş, göçebe aşiretler ise artık Türkiye veya Suriye tarafını seçmek zorunda kalmışlardı. Bölünen aşiretler Miran, Hasinan, Aliyan, Aşiti, Pınar Ali, Dakori, Mir Sinan, Milliye ve Kiki iken, Suriye’de kalan aşiretler de Şammar (Hursa ve Zor), Tay ve Şarabilerdi. Sonradan Milliler ve Heverkiler onlara katıldı. Ayrıca Çeçen (Elistanhoy (boyu), Galgay-İnguş ve Nohçi-Çeçen) aşiretleri de Suriye’de kaldı. Aşiretler 1930’ların ikinci yarısında ortaya çıkan ayrılıkçı Bölgesel Blok ile üniterci Ulusal Blok arasında bölündüler. Bölgesel Bloğun başı Heverki reisi Haco iken, Ulusal Bloğun başı Şammar Hursa reisi Daham el-Hadi oldu. Çeçenler ise siyasi olarak tarafsız kaldılar. Suriye’deki aşiretler zamanla kendi ortalama büyüklükteki topraklarında veya Fransızların verdikleri topraklarda tarımla uğraşmaya başladılar. Fransızlar tarafından toprak ve para karşılığı ihya edilen aşiretler arasında Arap Şammar Hursa ve Kürt Pınar Ali aşiretleri de vardı. Toprağı işlemek istemeyen şefler genellikle Kürt veya Hristiyan ortakçılara bu görevi devretmeyi tercih etti. Fakat bedevi aşiretlerin yerleşik hayata geçmeleriyle, yüzyılın ortasında on kabile şefi ve şehir eşrafi Fırat havzasında sulak arazinin %70’ine sahip oldu.

Extended Abstract

As per the Ankara Agreement signed between the GNA government and the French government in 1921, the Syrian border roughly followed the Baghdad railway line in the Upper Jazira (Northeast Syria) region, reaching Nusaybin, and from there following the old Roman road, reaching Jazira ibn Omar (Cizre). This line was accepted as the border by the Treaty of Lausanne. Due to this border, many settled, nomadic and semi-nomadic tribes living in the region were divided into two, or their migration routes were blocked. These tribes were Miran, Hasinan, Alian, Ashiti, Pinar Ali, Daqori, Mir Sinan, Milliye and Kiki. The tribes that remained undivided or free within 100 km south of the border line were the Shammar (Khursa and Zor), Tai and Sharabi tribes. There were also Chechen (Elistanhoy (clan), Galgai-Ingush and Nohchi-Chechen) tribes here. Unable to reach an agreement with the Kemalist government, the Nationalists would almost entirely move from Turkey to Syria in 1920, and the Heverkis in 1926.

According to British archives, the Shammar Khursa were predominantly a nomadic Arab tribe. In 1922, they spent the period from April to August in Mount Sinjar-Nusaybin-Suwaydiye Valley (Iraq), while the rest of the year they were in the south of Mount Sinjar. The Zor Shammars spent the summer around Upper Khabur and the winter between Mount Sinjar and Mount Abd al-Aziz. The French, however, state that the Shammars were divided into two in Syria (as they used to be), and mention the Shammar Khursa/Jarba with 5,000 tents and the Zor Shammar with 2,000 tents. According to the British, the

Shammars were the greatest obstacle to the establishment of law and order in Jazira due to the large numbers of the tribe and the weapons they had.

The Heverkis (Confederation), a large settled tribe, lived around Midyat in the first quarter of the 20th century. The Heverkis, which had 8420 families, included Yazidis, Jakubi Assyrians and Kurds. One of the leaders of the tribe, Hajo, had raided the village of Bayandour against the French in 1923 and killed 21 French soldiers. However, when he rebelled against the Turkish government in 1926, he gathered his tribe and went to Syria. The French stated that the Heverkis had 9000 families and were engaged in farming.

The nomadic Kurdish confederation, the Millis, had made their home in the vicinity of Viranşehir of Anatolia. While the British said that the confederation, consisting of Arabs, Yazidis and Kurds, had 48 different tribes (20,000 tents), the French said that they had 88 tribes. When they could not reach an agreement with the BMM government in 1920, the tribe's leader Mahmut (Mamo) ibn Ibrahim Pasha and his brothers came to the region between Ras al-Ain- Mount Abd al-Aziz. Here, they fought alongside the French against the GNA government until the Ankara Agreement (1921).

According to the British, the Chechen and Ingush tribes who lived a settled life around Ras al-Ain were engaged in agriculture. They had 600 families. In 1930, it was seen that the Milli tribe was located around Ras al-Ain. The Chechens had settled further south. When the Turkish government made some offers and promises to the Chechens, they began to migrate to Tel Ermen (Koçhisar/Kızıltepe). It is known that the Chechens who came to Koçhisar were engaged in agriculture in the Tel Ermen (Tepebaşı) neighborhood, on lands left by the Armenians.

A large part of the lands of Jazira had been left to free grazing since the Ottoman period. However, the French administration preferred to continue a policy initiated by İstanbul in order to settle the Bedouin tribes and facilitate the process of turning the pastures into fields. It made them privileged interlocutors by communicating directly with the sheikhs. The French authorities promised to give them land (pastures) in return for cultivating the land. Thus, the right to dispose of the pastures that had now been turned into fields could be legally granted to the sheikhs, and the cultivated lands increased accordingly.

As can be seen from the maps above, the French allocated the fertile lands up to 50 km south of the border to Kurdish farmers with some exceptions, while leaving the steppe lands between 50-100 km to the Bedouin Arabs. While there were small cities where Christians lived in the Upper Jazira and new villages formed by migrant Kurds around them, areas reserved for the Bedouins were formed in the Lower Jazira. However, the settled or semi-settled Kurds in the Upper began to move down to the steppe areas in the Lower Jazira to find space for their excess population and to graze their herds. This would bring about property conflicts and land disputes between the tribes. In the 1940s, the French transferred state lands reserved for the Bedouins to the Bedouin tribes in order to prevent conflicts. Thus, latifundia emerged in the Lower Jazira. While the entrepreneurs from Aleppo provided the capital to the Bedouin chiefs to work the land, the chiefs received a portion of the product or cash. Because of their increasing financial gains along with efficient agricultural practices, they realized the importance of settling down on their lands.

When the Ankara Agreement was signed in 1921, the settled tribes in Northeastern Syria were divided, and the nomadic tribes were forced to choose either Turkey or Syria. Over time, the tribes in Syria began to engage in agriculture on their own average-sized lands or on lands given to them by the French. Chiefs who did not want to cultivate the land generally preferred to hand over this task to Kurdish or Christian sharecroppers. However, with the settlement of the Bedouin tribes, by the middle of the century, ten tribal chiefs and urban notables owned 70% of the irrigated land in the Euphrates basin.

Kaynakça

- ABABSA, M. (2006). "Contre-réforme agraire et conflits fonciers en Jazîra syrienne (2000-2005)". *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée*. 115-116. 211-230.
- [ABDÎ Ağa Halu'nun Fotoğrafi]. رابطة المتقنين الكورد. (2017, 30 Eylül). Facebook. https://www.facebook.com/photo.php?fbid=841748759283809&id=267723440019680&set=a.268854913239866&locale=fr_CA.
- [ABDÎ Mer'i Ağa'nın Fotoğrafi]. Dîroka Kurdî Kurdish History. (2021, 21 Haziran). Facebook. https://www.facebook.com/photo.php?fbid=337754317722219&id=100044629594802&set=a.337450421085942&locale=es_LA.
- AM (Air Ministry). (1929). *Military Report on Iraq (Area 9), Central Kurdistan*. London.
- ALDAHDAH, E. (2014, 6 Aralık). *On the Split within the Shammar in the XXth Century*. Daughters of the Wind. <https://daughterofthewind.org/on-the-split-within-the-shammar-in-the-xxth-century/> (Erişim Tarihi: 28/02/2025).
- ALTUĞ, S. (2011). *Sectarianism in the Syrian Jazira: Community, Land and Violence in the Memories of World War I and the French Mandate (1915- 1939)*. University of Utrecht. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- الكوردية. (2018, 7 Şubat). *عشيرة الكابارا الكوردية*. Facebook. https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid02hArbo7SsRBgrhfXGkN2E66oQjHA8Ak47VfEdEibP1aUWSiAMmBfwK7Z9qxaZwyafhl&id=627009337394000.
- AYDIN, S., EMİROĞLU, K., ÖZEL O., ÜNSAL, S. (2019). *Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet*. 3. Baskı. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- [BİLİNMEYEN Çalışma]. (Vol: 1924). *Graphique [Harita]*. Belge No: S-L: C. P 569. Archives nationales de France. Nantes.
- BRUINESSEN, van M. (2008). *Ağa, Şeyh, Devlet*. İletişim Yayınları.
- [DAHAM el-Hadi'nin Fotoğrafi]. اعلام قبيلة شمر الحر. (2019, 18 Mart). Facebook. https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2124799464263773&id=1602948943115497&set=a.1602953503115041&locale=bg_BG.
- DGFC (Délégation générale de la France combattante). (1943). *Les tribus nomades de l'Etat de Syrie*. Damas.
- DEMİR, E. (2017). *Misak-ı Milli*, Post.
- DILLEMANN, L. (1979). "Les Français en Haute-Djezireh (1919-1939)". dans: *Revue française d'histoire d'outre-mer*. tome 66. No: 242-243. 1er et 2e trimestres.
- FSS (Fransız Siyasi Şubesi). (25 Ekim 1926). *Enformasyon Bülteni*. Belge No: 207. Şam. [خالد عيسى: حول](#) [الحركة الكردية في الوثائق الفرنسية-27](#) (Erişim Tarihi: 01/02/2025).
- (28 Ekim 1926). *Enformasyon Bülteni*. Belge No: 208. Şam. [خالد عيسى: حول](#) [الحركة الكردية في الوثائق الفرنسية-30](#) (Erişim Tarihi: 02/02/2025).
- ATASE (Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı). (2012). *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 61/128, Belge No: 46.
- GSI (General Staff, India). (1919?). *Kurdistan and the Kurds*. Reference IOR/L/MIL/17/15/22. British Library. India Office Records and Private Papers.
- GSBFI (General Staff British Forces in Iraq). (1922). *Military Report on Mesopotamia (Iraq), Area 1 (Northern Jazirah), Provisional*.
- GSBFI (General Staff British Forces in Iraq). (1923). *Military Report on Mesopotamia (Iraq), Area 8 (Western Kurdistan), Provisional*.
- GP (Government Press). (1923). *Personalities*, Baghdad.
- [HACI Abdulaziz'in Fotoğrafi]. Eşireta Hesena. (2021, 2 Mart). Facebook. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=101681978656687&set=pcb.101682061990012>.
- [HALİL Bey Milli'nin Fotoğrafi]. كورد دمشق. (2016, 25 Mayıs). Facebook. <https://www.facebook.com/damas.kurds/photos/874832652644121/?rdr>.
- [HASAN Haco Ağa'nın Fotoğrafi]. eşira Hevêrka. (2024, 16 Mart). Facebook. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1143529606668002&set=pcb.1143530976667865>.
- HCRF (Haut Commissaire de la république Française). (1930). *Tribus nomades et semi-nomades des Etats du Levant placés sous Mandat Français*, Direction du service des renseignements du Levant. Beyrouth.

- حزب الإرادة الشعبية. <https://kassioun.org/more-categories/art-and-culture/item/68131-2021-04-12-11-03-15> (Erişim Tarihi: 02/01/2025).
- [İBRAHİM Ağa Hıdır Ağa Milli'nin Fotoğrafi]. آل خضر أغا الملي. (2013, 22 Ocak). Facebook. <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=515174395181161&id=515158188516115&set=a.515163508515583>.
- KHOURY, P. S. (April 1982). "The Tribal Shaykh, French Tribal Policy, and the Nationalist Movement in Syria between Two World Wars". *Middle Eastern Studies*. Vol: 18. No: 2. 180-193.
- (1987). *Syria and the French Mandate. The Politics of Arab Nationalism. 1920-45*. Princeton University Press.
- التكون التاريخي الحديث للجزيرة السورية (عرض). (2020, 30 Haziran). مركز حرمون للدراسات المعاصرة. <https://www.harmoon.org/researches/التكون-التاريخي-الحديث-للجزيرة-السورية> (Erişim Tarihi: 23/12/2024).
- [MEŞAL Paşa'nın Fotoğrafi]. البيرقدار. (2014, 5 Ekim). X. <https://x.com/nayefhe/status/518856043208536064/photo/1>.
- MONTAGNE, R. (1932?). *Quelques aspects du peuplement de la Haute Jézireh*. B. E. O.
- [MUHAMMED Abdurrahman'ın Fotoğrafi]. مهند القاطع. (2016, 19 Kasım). رحلة إلى مضارب طيء نصيبين. <https://twsas.org/archives/5379> (Erişim Tarihi: 11/11/2024).
- مهند القاطع: العشائر الكردية في شرق الفرات | التاريخ السوري المعاصر. (ty). مهند القاطع. (Erişim Tarihi: 09/10/2024).
- [NAİF Bey Miran'ın Fotoğrafi]. الشيخ نايف مصطفى باشا رئيس عشائر الكوجر الميران. (2017, 16 Mart). Facebook. https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1502785913077854&id=334988343190956&set=a.335132499843207&locale=ar_AR.
- ÖZTÜRKER Demir, H. C. (Ekim 2023). "Mardin Nusaybin'de Osmanlı Hamidiye Alaybeylerine ait İki Mezar Taşı". *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*. T. C.'nin 100. yılı Özel Sayısı. 245-266.
- [SAİT Ağa Dakuri'nin Fotoğrafi]. عشيرة الدقوري. (2021, 5 Mart). Facebook. <https://www.facebook.com/aldakkouri/photos/pb.100067477118021.-2207520000/1114965685591163/?type=3>.
- سيامند حاجو. (2020, 17 Nisan). <https://www.rudawarabia.net/arabic/opinion/170420201> (Erişim Tarihi: 15/11/2024).
- (2021, 12 Nisan). أول تحالف كوردي مسيحي عربي في الجزيرة ومطالب... | رووداؤ. (Erişim Tarihi: 10/11/2025).
- TAN, A. (2011). *Turabdin'den Berriye'ye*. Nubihar.
- TEJEL, J. (2009). *Syria's Kurds*. Routledge.
- TEJEL GORGAS, J. (2010). "A Marginal Territory in Upper Syrian Jezireh (1921-1940)". *Rural Studies*. 186. 61-76.
- TOKSOY, A. E. (1939). *Milli Mücadelede Mardin*. CHP Mardin Halkevi Neşriyatından No: 6.
- VELUD, C. (1993). "La politique mandataire française à l'égard des tribus et des zones de steppe en Syrie: l'exemple de la Djézireh". dans: *Steppes d'Arabies, États, pasteurs, agriculteurs et commerçants : le devenir des zones sèches*. sous la direction de Riccardo Bocco, Ronald Jaubert et Françoise Métral, Genève: Graduate Institute Publications. 61-86.
- (1987). "Régime des terres et structures agraires en Jézireh syrienne sınırsındat la première moitié du XXe siècle". dans: *Terroirs et sociétés au Maghreb et au Moyen Orient*. Lyon: Maison de l'Orient et de la Méditerranée Jean Pouilloux. 161-194 (Monde arabe et musulman. Études sur le Monde arabe, 2).
- WHITE, B. T. (2017). "Refugees and Definition of Syria, 1920-1939". *Past and Present*. 235 (1). 141-178.
- ZEKERİYA, A. V. (1983). *Levant Aşiretleri* (Arapça). Cilt: 2. Fikir Evi.

¹ Haritada, Aliyan ve Miran aşiretlerinin gösterildiği yurtlarda baskı hatası olduğu görülmektedir. Fransızca kaynak metne göre Aliyanların olduğu bölgede Miranlar yer almalıdır. Aliyanlar ise Heverkilerin civarında olmalıdır.

² Bundan sonra Fransızlara göre denecektir.

³ Bundan sonra İngilizlere göre denecek ve kaynağı alıntının sonunda gösterilecektir.

⁴ Akriba Viranşehir Millilerinden ayırmak için Milliye aşireti denmiştir.

⁵ Muhammed'in ve adamlarının Maraş'a yardıma gidip gitmedikleri bilinmemektedir.

⁶ İngilizler bu eylemleri haydutluk olarak tanımlamaktaydı.

⁷ 1922’de BMM hükümetinin aldığı bir kararla Resulayn’daki Çeçen aşiretlere vatandaşlık verilmeye başlanmıştı (Demir, 2017: 266-267)

⁸ Bugün Tepebaşı’nda Çeçen Mezarlığı da bulunmaktadır.